

Darja Zaviršek

TLEČI RASIZEM ZAHODNIH DEMOKRACIJ

Kolegice na centru za socialno delo so mi rekle, da naj parkiram avto, ko delam obiske v romskem naselju, da bom lahko hitro speljala, če bom morala pobegniti. (Osebni pogovor, 2005.)

Na razgovoru za posvojitev romskega otroka iz Makedonije me je strokovna delavka na svetovalnem centru vprašala, če se zavedam, da so Romi slabi v šoli in hitro spolno dozoriijo. (Osebni pogovor, 2004.)

Predolgo smo govorili, da imamo multikulturno družbo, kjer bodo ljudje sami našli pot drug do drugega. Bili smo preveč naivni v razmišljanju, da bodo ljudje v družbi sami po sebi živeli skupaj. (Nizozemska ministrica za priseljence Rita Verdonk, 2004.)

UVOD

Skupna značilnost nekaterih »starih« zahodnih demokracij in držav vzhodnoevropskih »novih demokracij« je med drugim ta, da so do pojavov rasizma brezbrizne. Eden takih primerov je Nizozemska, ki je na lovorikah pregovorne »strpne družbe« gradila multikulturnost, ne da bi opazila strukturne značilnosti tlečega rasizma med ljudmi.¹ Ta je na politični vrh naplaval skrajno desničarskega politika Pima Fortuyna v letu 2002, se izrazil v napadu na levega filmskega režiserja Thea van Gogha, ki ga je leta 2004 ubil islamski fundamentalist, in se eklatantno razbohotil v številnih povračilnih ukrepih nizozemskega prebivalstva, kot so bili požigi islamskih verskih in drugih objektov.

Da bi te dogodke bolje razumeli, si moramo priklicati v spomin znano družboslovno ugotovi-

tev, da se makro socialni dejavniki ali strukture, kot je rasizem, proizvajajo v interakcijah. V njih pa so ključne rutina in prakse ponavljanja, ki ustvarjajo socialne strukture in imajo velik pomen pri današnjem rasizmu. Niti politiki najbolj znanih zahodnih demokracij niti politiki novih demokracij tega še niso vzeli resno in se še niso začeli zares ukvarjati z vprašanjem, kako zaježiti rasizem, ki se zdi zgolj nedolžen izraz »individualnega« rasizma »neuravnovešenih« posameznikov. Tudi v socialnem delu in drugih socialnih znanostih naletimo na fenomen zmanjševanja pomena, namesto da bi socialne delavke, učiteljice, psihologi in drugi zavzeto prepovedali rasizem, politiki in policaji pa kaznovali vsakdanje prakse rasističnih napadov tako med lastnimi ljudmi kot v družbi nasploh.

Na Nizozemskem pa tudi po državah vzhodne Evrope verjamemo v obstoj multietnične enakosti, ki je eksplicitna norma, implicitno pa se v resnici predpostavlja etnični ali kulturni hierarhični red. Kot je bila nekoč prisotna rasna hierarhija, obstaja sedaj etnična hierarhija.

RASIZEM KOT PROCES

S pojmovanjem rasizma kot procesa želimo v prvi vrsti poudariti, da je treba rasizem spremljati v njegovi zgodovinski kontinuiteti. Ta pokaže, da ne obstaja en sam rasizem, temveč da imajo rasizmi svoje zgodovinske izvire, značilnosti in specifične manifestacije. Ker pojem rasizma ne želimo povezovati z družbeno konstrukcijo »ras«, temveč s konceptom moči, bomo uporabili zelo uporabno definicijo, ki pravi: »Rasizem temelji na poniževanju ljudi, ki jim glede na izvir pripisujemo negativne lastnosti, in na poveičevanju tistih, ki jim glede na izvir pripisujemo

pozitivne lastnosti. Pripisane pozitivne lastnosti naj bi obenem potrjevale ideale lepote, kreposti, inteligence in premišljenosti skupine, ki velja za dominantno« (Rommelpacher 1995: 39). Ta definicija že predpostavlja, da ima skupina, ki »pripisuje«, več družbene moči kot tista, ki je označena, in da se v rasizmu vedno artikulirajo zahteve po moči. Kulturni determinizem je na primer v 70. letih 20. stoletja zagovarjal prepričanje, da sta revščina in počasni napredek posledica specifične »kulture« temnopoltih ljudi, ki jih ovira, da ne dohajajo »spretnejših« azijskih priseljencev. Temnopolte ljudi so obsojali, da ne razvijajo vrednot belega srednjega sloja, kar lahko opredelimo kot kulturni imperializem, saj predpostavlja, da so zahodnoevropske vrednote belih ljudi nekaj pozitivnega in nevprašljivo dobrega za vse. Čeprav je deloma še vedno prisotna genetsko-biološka interpretacija o inferiornosti temnopoltih ljudi, je teorija kulturnih razlik, socialne neustreznosti in tehnološke manjzovitosti bolj razširjena.

Essed (1991) to poimenuje kulturalizacija rasizma, kar je po njenem mnenju značilnost pluralnih pogledov na družbo, ki so značilni za obdobje od 60. let 20. stoletja naprej. Po njenem mnenju naj bi v Združenih državah Amerike črna diaspora doživljala najprej odkrito suženjstvo, potem zmanjšanje rasizma in njegovo prelevitev v kulturni rasizem.

Zahteve po moči ustvarjajo podobe »tujosti« in spreminjajo posameznike in posameznice in skupine v »notranje« ali »zunanje« tujce (Goldberg 1993, Zaviršek 2000). Notranji in zunanji tujci so vedno manjšine, rasistične podobe pa se navidez zgolj po naključju vežejo prav na te manjšine. Večina ljudi na primer doživlja vrsto neugodja v zvezi s prisilo dela, vendar je samo hendikepiranim osebam, Romom in revnim ljudem pripisano, da živijo na račun drugih, da so leni, nekoristni in v breme. Neugodje, ki ga sprožajo norme discipline in dela, potlačimo tako, da projicira željo po brezdelju v manjšino, ki postane nevarna za širjenje »lenobe«. Podobno večina ljudi doživlja nelagodje v zvezi s partnerskimi izbirami (kar dokazujejo ločitve, nasilje nad ženskami in otroki, psihične zlorabe, umori v družinah, število sodnih primerov zaradi družinskih nesoglasij ipd.), vendar so nekdanje samo ženskam z otroki, ki niso bile poročene, pripisovali nemoralnost in razvrat. Zaradi socialistične ekonomije, feminističnega gibanja

in demokratičnih modernizacijskih premikov po Evropi ženske z otroki večinoma niso več predmet rasističnih artikulacij, so pa to še vedno homoseksualci, ki kršijo normo heterospolnosti. Pripisovanje promiskuitete, nemoralnosti in možnosti spolnih okužb je izraz nelagodja z normami, ki imajo vedno funkcijo zatiranja in samozatajevanja. Eden najboljših primerov je bil nizozemski skrajno desničarski politik Pim Fortuyn (ubit leta 2002), zagovornik fašizma in rasizma, ki je bil sam homoseksualec in s tem tudi možna tarča rasističnih napadov. Fortuynova osebna naravnost proti pripadnikom entičnih skupin na Nizozemskem je postala rasizem šele, ko je postala kolektivna in se je institucionalizirala s političnim delovanjem.

Čeprav nekateri teoretiki razlikujejo med osebnim (individualnim) in strukturnim (institucionalnim) rasizmom, ki se manifestira v institucijah (Dominelli 1995), pa ta primer potrjuje, kar poudarja tudi nizozemska teoretičarka Philomena Essed (1991), da ta ločnica ni vedno uporabna. Namesto ločevanja med »institucionalnim« in »individualnim« rasizmom sama poudarja, da osebni rasizem ne more v resnici učinkovati, če ni tudi kolektivni in ne izraža skupinske moči. Namesto o »sistemskem« rasizmu kot stični točki med strukturnimi in interakcijskimi oblikami rasizma, ki živi v institucijah, govori Essed o »vsakdanjem rasizmu«, ki pomeni izkušnjo rasizma v določenem socialnem kontekstu. Ta pojem po njenem mnenju presega ločevanje na institucionalni in individualni rasizem.

Vsem rasizmom je skupno, da vključujejo makro (strukturno-kulturno) in mikro dimenzijo, ki sta med seboj povezani. Makro dimenzija upošteva rasizem kot sistem socialne neenakosti in kot zgodovinski proces, ki se ustvarja in ponavlja prek rutinskih praks. Z mikro perspektive lahko ugotavljamo razloge, pomene in generiranje rasizma. Na mikro ravni lahko prakse, naj se zavedamo njihovih posledic ali ne, opredelimo kot rasizem le, če so konsistentne z našo vednostjo o obstoječih makro strukturah rasne neenakosti v sistemu. Prakse torej dobijo definicijo rasizma le, če aktivirajo obstoječo strukturno neenakost v sistemu.

Rasizem je oblika skupinske moči, ki obstaja tako dolgo, dokler ostane skupina skupaj. Ljudje iz skupine, ki ima strukturno moč (skupina »mi«), imajo tudi osebno večje občutke samozavesti, gotovosti, varnosti, ki jim jo daje že zavest,

da pripadajo skupini, ki ima moč. Beli ljudje, na primer, jemljejo »belo« barvo kože kot normo, zato sploh ne opazijo, »da so beli«, ali narobe, če je večina bela, pozabimo, da je bil v razredu tudi »temnopoliti« učenec. Zaradi te samoumevnosti ima dominantna skupina strukturni dobiček od samega rasizma, ne glede na to, ali vsi njeni člani sprejemajo rasizem ali ne. Čeprav je na primer dominacija belih ljudi nad temnopolnimi sistemsko dominacija (posledica kolonialnega rasizma iz časa kolonialnih osvajanj, kjer je bila rasistična ideologija uporabljena kot opravičilo za zavojevanje), beli ljudje obvladujejo temnopolte s tem, da se ne zavedajo, da je ves sistem strukturiran tako, da varuje interese belih ljudi.² Poleg vloge ideologije v sistemu pa je treba videti tudi razlike v osebni prispevku k rasizmu in njegovi reprodukciji. Posamezniki so glede na spol in razred različno vpleteni v reprodukcijo rasizma v vsakdanjem življenju. Gre torej za vprašanje lokacije moči v določeni situaciji. Več ko ima kdo dostopa do moči v sistemu, hujše posledice ima njegova rasistična praksa. Več ko imajo osebe dostopa do znanja o naravi dominacije, večja je njihova odgovornost za rezultate njihove prakse.

Rasa je torej ideološki konstrukt, rasizem pa ideologija, struktura in proces, v katerem neenakosti, inherentne širši socialni strukturi, pojasnjujemo na determinističen način (z biološkimi posebnostmi), ki so dobili ime »rasa« ali »etnična« skupina, včasih pa tudi »kultura«. Rasizem, ki deluje prek zakonodaj in pravil in prek regulacije in alokacije resursov, je tudi proces, ki v praksah vsakdanjega življenja proizvaja predsodke in konkretne akcije (kot je to diskriminacija).³

VIRI NIZOZEMSKEGA RASIZMA

Današnji nizozemski rasizem je kompleksna kombinacija kolonialnih vzorcev (Nizozemska ima zgodovinsko izkušnjo izkoriščanja Afričanov na Karibskih otokih in v Južni Afriki), dekolonizacije, strukturne marginalizacije med migracijami z juga proti severu po drugi svetovni vojni in kulturne asimilacije v okviru zahodnega pluralizma. Predstavitev nizozemskega primera smo izbrali zato, ker lahko s pomočjo obstoječih analiz pokažemo izvire rasizma, njegovo vsakdanje zanikanje in delujoči vsakdanji rasizem,

in tudi zato, ker v globalizacijski soodvisnosti in »pomanjšanih« geografskih razdaljah dogodki v eni državi vplivajo na dogajanje v drugih evropskih družbah.

Čeprav je rasizem povsem prikrit in zanikan, ima večina temnopolnih priseljencev najslabšo izobrazbo in najslabša delovna mesta. Tega, poudari avtorica, ne pojasnjujejo z rasizmom, temveč s »socioekonomskimi dejavniki« in »kulturnimi razlikami«. Prav temu lahko rečemo vsakdanji rasizem.

Kot smo zapisali, korenini današnji rasizem v obdobjih kolonialnega zatiranja in vzpostavitve meje med »belimi« in temnopolnimi ljudmi. Nekateri poudarjajo, da so predsodki proti črnim ljudem obstajali že v 16. stoletju, ko so Evropejci uporabili milijone mladih Afričanov za delovno silo. Ideje o beli dominaciji pa so dodobra utrdile tudi biološke in antropološke teorije. V vsakem primeru je šlo za vzajemni proces, bodisi da je bilo najprej zatiranje, ki je prineslo ideologijo in predsodke, ali da so bili najprej »znanstveni« koncepti, ki so spodbudili zatiranje. Šlo je za procese, ki v Evropi niso poudarjali homogenizacije, temveč so razlike, na temelju napihnjenih razlik pa so lahko zatirali manjšinske skupine, ki so jih začeli poimenovati »obrobne«, »drugačne«, »etnične« in »rasne«. Ta naravnost je ostala do današnjih dni.

Na Nizozemskem živi 14 milijonov prebivalcev, med njimi okoli 5 odstotkov temnopolnih ljudi iz nekdanjih kolonij in mediteranskih priseljenih delavcev. Po neodvisnosti Indonezije leta 1949 je prišlo na Nizozemsko okoli 28.000 ljudi evropsko-indonezijskega rodu z nizozemskimi potnimi listi, ki so bili prisiljeni emigrirati po padcu kolonialnega sistema. Evro-Indonezijci so bili opisani kot primitivnejši, obiskovati so morali tečaje kuhanja in higijene, kar je veljalo zlasti za ženske.⁴ Poleg belih kolonialnih gospodarjev je moralo oditi tudi okoli 12.500 Molukancev (domačinov zvečine krščanske veroizpovedi s skupine indonezijskih otokov v zahodnem Pacifiku), ki so v času holandske dominacije služili kot vojaki in se borili na holandski strani proti indonezijskim nacionalistom.⁵ Tudi ti so morali z družinami zapustiti državo po razglasitvi neodvisne Indonezije. Danes je na Nizozemskem 40.000 Molukancev. Njihova integracija v holandsko družbo je bila strukturirana prek razredne, spolne in rasne diskriminacije.

Vprašanje ras in odnosa do temnopolnih ljudi

se je tako iz kolonij dokončno preneslo na Nizozemsko. Biološko definirani stereotipi o črnih ljudeh so se ponovno aktivirali in preoblikovali v kulturno definirane predsodke. Biološke stereotipe, da so črnec necivilizirani, grdi, umazani, agresivni, so prevedli v kulturne predsodke, po katerih so leni, pasivni, glasni in nepripravljeni, da bi se asimilirali, čeprav izkoriščajo koristi države blaginje.

V 70. letih so prišli delavci iz Italije, Španije, Grčije, ko pa se je življenjski standard teh dežel povečal, so začeli prihajati delavci iz Turčije in Maroka. Njih je skupaj z družinami okoli 32.000.

V 70. letih so prišli tudi delavci iz nekdanje kolonije Surinam v Karibskem morju (okoli 210.000), ko je prišlo tam do ekonomske krize. Nizozemska dominacija in izkoriščanje prebivalstva na Surinamu sta trajala 400 let. Njihov status je bil od samega začetka slab, bili so izključeni in marginalizirani na trgu delovne sile. Eden od kolonialnih ostankov je zanikanje surinamske kulture, obenem pa to zanikanje trči na koncept »kulturnega pluralizma«, ki ravno povzdiguje in poudarja »razlike«.

Tako kot Evro-Indoneziji v 50. letih so tudi Surinamčani v 70. letih naleteli na diskriminacijo na trgu delovne sile in asimilacijsko politiko pri iskanju stanovanja in na področju izobraževanja. Oblast je izvedla asimilacijo tako, da je Evro-Indonezije razselila po deželi. Ker se jim to pri Surinamcih ni posrečilo, so jih prostorsko segregirali. Danes živijo centralizirano v velikih mestih.

V 80. letih je na Nizozemskem prišlo do izrednega povečanja brezposelnosti med temnopoltimi priseljenci, kar je bila med drugim tudi posledica diskriminacije temnopoltih ljudi na trgu delovne sile. Začelo se je govoriti o kolonialni dediščini kot o »nizozemskem tovoru«, ki ga morajo urediti tako, da »pomagajo črnim ljudem«, da se asimilirajo v moderno družbo. Ta ideologija je pojenjala proti koncu v 80. let 20. stoletja. Potem se je razširila ideja kulturnega pluralizma, ki je zavrnila biološke razlike med ljudmi ter poudarjala »enakost«, vendar ob upoštevanju »kulturnih razlik«. Tudi teorija kulturnih razlik je predpostavljala hierarhični red med kulturami. Pluralizem je po tem konceptu mogoč le, če črni ljudje sprejmejo pravila bele dominantne večine, njihove vrednote in norme. Vlada je jasno izjavljala, da je kulturni pluralizem nujen in da

mora biti imigrantom dovoljeno ohraniti kulturno identiteto, dokler ubogajo nizozemski pravni red. Nizozemska ideologija pluralizma temelji v 19. stoletju, ko je institucionalizirala religiozne razlike v družbi. Essed (1991: 15) poudarja, da so ključni pojmi v nizozemskem diskurzu o rasah in etničnih odnosih »kultura«, »etničnost«, in »multietničnost«, ne pa »rasa« ali »moč«.

KONCEPT VSAKDANJEGA RASIZMA

Čeprav Nizozemska ideološko ni rasistična družba, imajo temnopolti ljudje, kot smo opisali zgoraj, vendarle izkušnje rasizma v vsakdanjem življenju. Enega najzanimivejših konceptov, ki so nastali ob analizi te strukture, je razvila Philomena Essed (*op. cit.*): »rasizem v vsakdanjem življenju« ali vsakdanji rasizem.⁶ Po Essed (*op. cit.*: 50) je rasizem integriran v vsakdanje prakse in razmerja moči, ki jih jemljemo za samoumevne in se o njih ne sprašujemo. Ko se rasistični pojmi in akcije vključijo v reprodukcijo sistema, začne sistem reproducirati vsakdanji rasizem. Za avtorico, nizozemsko teoretičarko, se vsakdanji rasizem ustvarja vsak dan znova v konkretnih praksah: »Vsakdanji rasizem je rasizem, vendar ni vsak rasizem vsakdanji rasizem« (*op. cit.*: 3). Avtorica raziskuje tako strukturo in ideologijo kot sile, ki delujejo v vsakdanjem življenju in reproducirajo rasizem. Vsakdanji rasizem je kompleks praks, ki so heterogene glede na spol in razredne razlike, obenem pa se trudi biti uniformen. Je torej proces, kjer (a) socializirani rasni pojmi postanejo integrirani v pomene, ki delajo prakso razumljivo, (b) prakse z rasističnimi implikacijami postanejo same domače ter se ponavljajo in (c) se rasna in etnična razmerja aktualizirajo in reproducirajo v teh rutinskih in domačih praksah v vsakdanjih situacijah (*op. cit.*: 52).

Essed je naredila zanimivo raziskavo skritega rasizma na Nizozemskem, ki temelji na konceptu izkušnje. Intervjuje je opravljala med leti 1985 in 1986, zajela pa je 55 temnopoltih žensk, starih od 20 do 45 let (z dvema izjemama). Intervjuvanke so bile iz dveh velikih mest v Kaliforniji in na Nizozemskem (27 žensk iz ZDA in 28 iz Nizozemske). Tretjina je bila študentk, ostale pa so že imele poklic. Nivo izobrazbe ameriških intervjuvank je bila od magisterija do doktorata, na Nizozemskem pa je bilo takih z doktoratom

le nekaj. Večina osebnih izkušenj intervjuvanih žensk o izkušnjah rasizma v njihovem življenju je bila povezana tudi z vprašanjem spola. Šlo je za rasizem s spolno specifičnimi dimenzijami (*gendered racism*).

Za avtorico so izkušnje dober vir raziskovalnih informacij, saj vključujejo vsakdanje izkušnje, obče znanje o rasizmu, ki je pomembno, da ocenimo, ali je mogoče dogodek generalizirati, in mnenja, torej verbalne rekonstrukcije izkušenj. Mnenja o rasizmu umestijo pripovedovalca iz osebne izkušnje v socialni kontekst vsakdanjega življenja in specificirajo dogodke. Vsakdanji rasizem ni nikoli singularna, temveč vedno pluralna forma; je kompleks vzajemno delujočih kumulativnih praks in situacij. Vse to implicira, da so različni ljudje različno vpleteni v proces vsakdanjega rasizma, glede na njihov spol, razred ali socialni status in druge dejavnike, ki določajo strukturo njihovega vsakdanjega življenja.

Glede na ta teoretski okvir je avtorica vključila v intervjuje nekaj kategorij, ki so rabile kot analitična shema kvalitativnega raziskovanja:

1. makro in mikro dimenzije rasizma, ki jih je analizirala prek splošnih trditvev o situacijah in ravnanjih in trditvah o specifičnih dogodkih,

2. opisi rasističnih dogodkov, rekonstruiranih s pomočjo identifikacije socialne situacije (kontekst, akterji rasizma, opazovanj rasističnih dogodkov, ravnanja).

3. različni tipi izkušenj, pri katerih je razlikovala med pričanji o situacijah in posrednimi informacijami o njih,

4. uporaba znanja ali hevrstike primerjanja dogodkov, kar je analizirala prek interpretacij (npr.: »Razumela sem, da ...« »Kar se je dogajalo, je ...«), evalvacije in argumentacije (na temelju vednosti o rasizmu, sklepanja, primerjav) (*op. cit.*: 69–70).

Scenariji rasizma vključujejo vednost, ki si jo ljudje delijo o dogodkih, pravilih, delcih dogodkov in o konvencijah, kaj velja za sprejemljivo. Tako tudi v novih situacijah prevladajo stari scenariji. Ti vključujejo obča pričakovanja o »normalnem« poteku dogodkov v določenem tipu situacije (na primer, če gre ženska afriškega rodu iskat stanovanje), pa tudi pričakovanja, povezana s tem, kar lahko »gre narobe« v rasnih situacijah (ženska afriškega rodu gre iskat stanovanje v agencijo, kjer delajo belci). Po avtorici je obča vednost o rasizmu sestavljena iz dveh komponent, generalizacije določenih tipov rasističnih epizod

(scenariji rasizma) in abstraktne vednosti o procesih in mehanizmih rasizma (*op. cit.*: 76)

SPOLNO SPECIFIČNI RASIZEM

Ena od številnih zgodb, ki jih je analizira Essed, da bi pokazala, kako odkrivati »vsakdanji rasizem«, je zgodba o Rosi N., ki govori o mikro svetu vsakdanjega rasizma. Rosa je bila rojena v Surinamu leta 1951 in ko ji je bilo 10 let, je izgubila starše. Posvojila jo je teta (mamina sestra), živel je še s štirimi drugimi deklicami. Visoko šolo je končala v Surinamu in dobila je štipendijo za študij medicine na Nizozemskem. Po diplomi se je izobraževala na področju medicine starih ljudi in raziskovala. Poročila se je z nizozemskim arhitektom. Je nadarjena, ima zaposlitev in zdi se, da se ji obeta dobra kariera. Je »uspešna črnka«. Na prvi pogled se zdi, da rekonstrukcija vsakdanjega rasizma ne potrdi tistega, kar se nam zdi, da je rasizem. Rosa ni bila nikoli fizično preganjana in nikoli ni bila v življenjski nevarnosti. Nikoli je niso odpustili in le enkrat je doživela sovražni govor, ko jo je nekdo ozmerjal za »črno kurbo«. Na oddelkih bolnice so jo pacienti večkrat imeli za čistilko ali prostitutko.

Srčika vsakdanjega rasizma je po avtorici prav nevidnost zatiranja in neobčutljivost za izredno vztrajnost Rose N. Zavračanje, izključitev, problematiziranje, podcenjevanje in druge neenakosti so navadno vključene v pojem »normalnega« življenja in postanejo nevprašljive. Essed to poimenuje »zgodba zatiranja v preobleki vsakdanjega življenja« (*op. cit.*: 146). Rekonstrukcija njene življenjske zgodbe je pokazala nekaj elementov »vsakdanjega rasizma«. Če hoče omeniti, »problematizirati rasizem«, mora svoja »stališča zastopati zelo dobro«, »sicer te napadejo in zasmehujejo« (*op. cit.*: 146). Rosa N. je intervjuju je povedala: »Težko je razumeti, kako so lahko rasistične (ali seksistične) šale smešne, razen če z drugimi deliš sklepe, ki ležijo pod njimi« (*op. cit.*: 172). Du Bois (1969) je poudaril, da so črni ljudje iz generacije v generacijo razvili t. i. »dvojno zavest«. Črni ljudje druge, tretje generacije in poznejših sprejmejo kulturno interpretacijo rasizma in realnosti, ki je razširjena v dominantni skupini. Po drugi strani pa jim njihova lastna konstrukcija realnosti in izkušnja dajeta drugačno vednost in zavest.

Po avtorici vsakdanji rasizem sestavljajo:

- kognitivne izkušnje, ki obsegajo vse tisto, kar človek čuti, verjame ali ve, da se neprestano dogaja, ali pričakuje, da se lahko zgodi tudi njemu; pod površjem socialne realnosti je stalni pritisk, ki se lahko aktivira tako pogosto, da oblikuje občo izkušnjo v spominu;

- evropocentrizem in pritisk asimilacije;
- podcenjevanje, ki se kaže v Rosini izjavi, da ne sme biti manj odlična, če hoče ohraniti pozicijo, ki jo ima.

Čprav tudi mnogo drugih ljudi živi z grožnjo, da ne smejo propasti, je pri Rosi še nova dimenzija. Če zataji, bo to razumljeno kot napaka črne ženske. Napaka se nalepi na že obstoječo implicitno stigmo in na prikrite stereotipe, ki se vežejo na barvo kože. Patologizacija je pogosto hujša izkušnja kot inferiorizacija, saj implicira, da se mora nekaj pozdraviti in postati »normalno«.

V Rosini zgodbi se prepletata rasizem in seksizem (predpostavka, da je temnopolta oseba v bolnici bodisi čistilka ali prostitutka). Tudi druge intervjuvane v raziskavi Philomene Essed so imele izkušnje tako seksizma kot rasizma, včasih več enih, včasih več drugih. Zato se avtorica zavzema za pojem spolno specifičnega rasizma (*gendered racism*), ki ga doživljajo temnopolte ženske. Tudi zgodnje feministke, ki so bile bele, so reproducirale rasistične obrazce, doživljale pa so tudi seksizem črnih moških. Pri belih ženskah je bilo značilno zlasti pokroviteljstvo, pa tudi ekonomsko izkoriščanje. Temnopolte ženske so opravljale najnižja dela (čistilke vlakov, stranišč, hodnikov, služkinje, varuške belih otrok). Delale so stvari, ki jih bele ženske niso hotele več opravljati, in bile so spolno izkoriščane. Tudi ideal ženske lepote je bele barve; temnopolta ženska nima veliko prostora za pozitivne podobe. Stereotip bele ženske je bil, da je pasivna, šibka, odvisna in monogamna; stereotip temnopolte ženske

pa je bil, da je aktivna, močna, dominantna, promiskuitetna in trda delavka. Ta stereotip je vključeval tudi mit o matriarhatu črne ženske, ki dominira v gospodinjstvu. V kulturi, kjer sta bili in sta agresivnost in dominantnost definirani kot pozitivni, če gre za belega moškega, postaneta izrazito negativni, če gre za črno žensko. Na makro družbeni ravni spolno specifični rasizem deluje tako, da so temnopolte ženske marginalizirane kot kulturno problematične in ovirane v socialni mobilnosti.

SKLEP

Nizozemski rasizem deluje torej prek diskurza tolerantnosti ali strpnosti. Dominantna skupina sklepa, da so nizozemske norme in vrednote superiorne in niso subjekt sprememb. To opazimo tudi pri nas. Diskurz tolerantnosti prekriva praznino obljub o kulturnem pluralizmu.

Ti primeri nas silijo, da se ponovno spomnimo na koncept multikulturalizma, ki je danes tako kritiziran, kot sta pojma demokracija ali človekove pravice. Za multikulturalizem je kultura kolektivna socialna entiteta, »gibanje za spremembo«, ki se bori proti kulturni hegemoniji dominantne skupine ali vladajočega razreda, pa se konstituira zlasti prek dominantne kulture (Turner 1993). Je gibanje proti zatiranju različnih skupin v etnično mešanih kulturah. Kritični multikulturalizem poskuša uporabiti kulturne razlike kot temelj za to, da izziva in relativizira temeljne pojme in principe, ki so skupni tako dominantni kot manjšinski kulturi, in se približuje ideji »demokratske kulture«, ki se poskuša odmakniti od kulturnih hierarhij, o katerih govori Essed. Zdi se, da je to eden od možnih odgovorov na sedanje neenakosti in vsakdanji rasizem.

OPOMBE

¹ Medtem ko je Nizozemska trdila, da rasizma pri njih nikoli ni bilo, so Združene države Amerike trdile, da rasizma ni več.

² Spomnimo se samo idej, ki so v tistem času znanstveno ugotavljale obstoj različnih ras. Beli krščanski človek je videl sebe kot krono stvarstva in najboljši proizvod človeške zgodovine in civilizacije v odnosu do »nerazvitih« in »neciviliziranih« črnih ljudi. Ker te podobe živijo naprej in se kar naprej obnavljajo v pravljicah, pesmih, umetnosti in znanosti, so se tako utrdili v zavesti zahodnega človeka, da je vsak od nas ponotranjil dele rasistične strukture.

³ Predsodki so nenaklonjenost, ki temelji na napačnih in zastarelih generalizacijah. Lahko so le občuteni ali tudi izraženi. Naravnani so na skupino ali na posameznika, ki je član te skupine, njegovi elementi pa so občutek večvrednosti, pojmovanje, da je deprivilegiranana skupina (»rasa«) intrinzično drugačna ali tuja, občutek, da je pravično, če na določenih področjih obstajajo privilegiji ali prednosti, strah in nezaupanje, da hoče podrejena »rasa« določene prednosti pred dominantno skupino.

⁴ Evro-Indoneziji so prišli v deželo, ki je že imela izkušnje z rasizmom, saj so bili v začetku 20. stoletja znani rasistični izgredi v Amsterdamu in Rotterdamu proti kitajskim priseljenim delavcem, v času velike recesije pa so bili tudi prisilno deportirani.

⁵ Molukanci so bili rekrutirani v nizozemsko vojsko proti koncu 19. stoletja (večina moških je bila z otoka Ambon), da bi zagotovili nizozemsko dominacijo nad indijskim prebivalstvom. Šlo je za vojaško strategijo kolonialistov, ki so si s političnim razdorom med lokalnim prebivalstvom zagotovili dolgotrajno oblast. Nizozemci so Molukancem zagotovili višji socialni status in šolsko izobrazbo, v zameno pa so zahtevali vojaško udejstvovanje. Posledica tega je bila, da so tako Japonci, ki so okupirali Indonezijo med drugo svetovno vojno, kot indonezijski nacionalisti v njih videli sovražnike in kolaboracioniste. Imenovali so jih tudi »črni Holandci« (prim. Allen, Loubert 2005).

⁶ Struktura vsakdanjega življenja je heterogena, zanjo so značilni ponavljanje, »normalnost«, pričakovnost, običajnost. Vsakdanje življenje določajo najrazličnejši družbeni odnosi, ki oblikujejo vsakdanje prakse, te pa obstajajo prek vsakdanjih situacij.

LITERATURA

- ALLEN, B., LOUBERT, A. (2005), History and Identity: Moluccans in the Netherlands. www.safecom.org.au/dutch-moluccans.htm (20. 7. 2005).
- BHAVNANI K., PHOENIX, A. (ur.) (1994), *Shifting Identities Shifting Racisms: A Feminism & Psychology Reader*. London, New Delhi: Sage.
- DOMINELLI, L. (1995), Antirasistične perspektive v socialnem delu. *Socialno delo*, 34, 3: 181-195.
- DU BOIS, W. E. B. (1969), *The souls of Black Folk*. New York: New American Library.
- ESSED, P. (1991), *Understanding Everyday Racism. An Interdisciplinary Theory*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Series on Race and Ethnic Relations.
- GOLDBERG, D. T. (1990), The Social Formation of Racist Discourse. V: D. T. GOLDBERG (ur.): *Anatomy of Racism*. Minneapolis: University of Minnesota Press (295-319).
- (1993), *Racist Culture: Philosophy and the Politics of Meaning*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- RAETHZEL, N. (1994): Harmonious 'Heimat' and Disturbing 'Auslaender'. V: K. BHAVNANI, A. PHOENIX (ur.), *Shifting Identities Shifting Racism: A Feminism & Psychology reader*. London, New Delhi: Sage.
- ROMMELSPACHER, B. (1995), *Dominanzkultur: Texte zu Fremdheit und Macht*. Berlin: Orlanda.
- (1996), Desničarska skrajnost in rasistično nasilje. *Socialno delo*, 35, 3: 227-236.
- TURNER T. (1993), Anthropology and Multiculturalism: What Is Anthropology That Multiculturalists Should Be Mindful of It? *Cultural Antropology*, 8, 4: 411-430.
- ZAVIRŠEK, D. (2000), *Hendikep kot kulturna travma. Historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi*. Ljubljana: Založba /*cf.